

Slovenština - zvuková stavba - rozdíly proti češtině - přehled

Zdroje:

BĚLIČ, Jaromír, JEDLIČKA, Alois, JÓNA, Eugen, PAULINY, Eugen, RUŽIČKA, Jozef, ŠTOLC, Jozef. *Slovenština* - 6. vyd. 1964.

Doplněno a aktualizováno dle

MISTRÍK, Jozef. *Moderná slovenčina*, Bratislava : SPN, 3. přepracované vyd. ISBN 80-08-01042-8 (bez vnočení, ale po r. 1993).

ORAVEC, Ján, LACA, Vincent. *Príručka slovenského pravopisu pre školy*. Bratislava: SPN, 1987 (tam i tvarosloví, tvoření slov...).

KOL. AUTORŮ. *Ako nehrešiť proti slovenčine*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 1995. Jen slovník.

ŠEDIVÝ, VI. *Diferenciálny slovník česko-slovenský s krátkou konverzáciou a prehľadom slovenskej mluvnice*. Praha + Prešov: Čs. Grafická unie, 1937.

GAŠPARÍKOVÁ, Želmíra, KAMIŠ, Adolf. *Slovensko-český slovník*. Praha: SPN 1986. tam i přehled mluvnice.

KRÁL, Ábel, SABOL, Ján. *Fonetika a fonológia*. Bratislava: SPN, 1989.

KRÁL, Ábel. *Pravidlá slovenskej výslovnosti*. Bratislava: SPN, 1984.

I. Rozdíly v inventáři hlásek

Vokalismus

Slovenština má více vokalických zvuků.

- krátké vokály

slovenské			české			
vysoké	i	u	vysoké	i	u	
středové	e	o	středové	e	o	
nízké	ä	a	nízké	a		
	přední	střední	zadní	přední	střední	zadní

ä - je „přední a“; má malou frekvenci, i ve spisovných projevech je často nahrazováno [-e-], ale jako písmeno je typické pro slovenské texty. Písmeno se jmenuje „ä“, jiná jména nejsou přijatelná.

- dlouhé vokály

Status dlouhé samohlásky mají ve slovenštině i diftongy (pozor v uplatnění rytmického zákona!!!). Dochází-li při flexi nebo derivaci ke krácení nebo dloužení kmenové hlásky, střídají se vzájemně monoftong a diftong poměrně běžně.

slovenské			české		
vysoké	í	iu / ú	vysoké	í	ú
středové	ie (zř. é)	ô (zř.ó)	středové	é	ó (řídke)
nízké	ia	ia/á	nízké	á	
	přední	střední zadní		přední	střední zadní

Diftongy jsou stoupavé, tj. aproximanta („semivokál“) je na počátku. Diftongy začínající předním aproximantou jsou po měkkých konsonantech - mimo *j*.

Klesavý je diftong **-ou** v 7. pádě sg. feminin (*ženou, dlaňou, ulicou, kost'ou*); vypadá jako český, ale vznikl jinak.

Foneticky mají **charakter diftongu tautosylabická spojení vokál+v**, kde se realizuje aproximanta [w] - *krev* - [krew], *kavka* - [kawka], *pravda* - [prawda], *kov* - [kow] atd.; zvuk [w] je z fonetického hlediska takový jako druhá část českého diftongu, rozdíl je tedy v užívané transkripci. Ta není ale ani ve slovenských pracích vždy stejná.

Ve slovenštině je větší **repertoár „vkladných vokálů“** - v češtině je jen *-e-* (*berel, lávek*), ve slovenštině je *a, á, ô, ie, o...* - viz u tvarosloví (*jamiék/jamôk, sestier/sestár, tielok, letadiel*). Jde o typický rys slovenštiny, který má původ již v době zániku jerů (je to jeden z argumentů pro velké stáří slovenštiny jako samostatného jazyka).

Vokály mají někdy ve slovech a jejich tvarech jiné využití než v češtině, protože ve slovenštině nedošlo ke změnám *'a → e, 'á → ie → í, 'u → i, 'ú → í*, tj. nedošlo k přehláskám (*jasle, južná, cudzinec, čakáreň*; ke koncovkám viz tvarosloví).

Konsonantismus

Pro současnou slovenštinu se počítá s 27 souhláskami. Ve srovnání s češtinou **nemá ř** (po *r* se ale díky tomu píše ve slovenských slovech v koncovkách někdy *i* podle „vzoru“ - *na konári, na dvori*, českému *při-* odpovídá slovenské *pri-* (*priniesť, pridať*), proti *při-* je slovenské *prie-* (*priekopa, primer*). Předpona *prie-* má však větší využití - není pravidlem, že by vždy odpovídala českému *při-* (*priechod, priezkum, priemerná*).

Navíc **má slovenština i v domácí slovní zásobě [dž], [dz], [g]**, dále má fonologicky relevantní rozdíl [l] - [lʲ]: *rola - roľa, lavica - ľavica...*

Odlišná je ve slovenštině **opozice** [d, t, n, l] - [d', t', ň, l']: jde o skutečný vztah palatalizace, „měkkosti“ (v češtině jsou [d', t', ň] palatály, u vztahu k [d, t, n] jde o opozici místa tvoření, i když historicky jsou hlásky blízké a alternují při flexi).

Zvláštní je ve slovenštině **výslovnost** /v/ na konci slabiky: vyslovuje se [w] (viz výše), jinak se při asimilaci znělosti mění /v/ ve [f] jako v češtině ([f sobotu, fšetok]). [V] je na začátku slabiky před vokálem nebo sonorou - vrana, v jame, voda, vrch; dubletně se vyslovuje: před tautosylabickým u - cívnút', vezuv, příponami s -n, -ň, -l, l', -r - slovník, slávny, pavlač, krvný, na konci slabiky po neslab. r, l - červ

Zvláštní je ve slovenštině **vztah** /j/ - /i/ - jsou v komplementární distribuci, nejsou nikdy v jedné slabice, tj. jde o vokalický a konsonantický alofon téhož fonému. [J] je na začátku slabiky před vokálem nebo po slovním a morfematickém švu před vokálem, na konci slabiky po samohlásce (jelen, jednota, jutro; najedno, nájsť; máj, kraj), také po souhlásce na počátku slova zjazd, fjord. V kultivované mluvě se nesmí vypouštět. „Hiátové j“ (typ [marije, rádijs, studijs]) ve slovenštině není.

Stavba slabiky

Jádrem je vokál, sonora l, r, m, n - ve slovenštině však jsou i dlouhé slabičné souhlásky : vlča, trnie....

Neexistují slabiky mě, vě (důsledek historického vývoje...).

Rytmický zákon - nemohou po sobě následovat 2 dlouhé slabiky (slovenština je morový jazyk!!!), několik výjimek, které byly, nová kodifikace odmítla. Zákon se promítá i do tvoření slov a do flexe (mnoho afixů a koncovek má „krátkou“ a „dohou“ variantu).

Slovní přízvuk je ve spisovném projevu podobný jako v češtině, regionálně však hraje důležitou roli i intonace, při níž se přízvuk může posunout. Jednoslabičné původní předložky - přízvukovány sice jsou, ale je to i věc kontextu, důležitosti předložky, rytmu řeči.

ORTOEPIE

Z technických důvodů nejsou příklady psány foneticky a v příslušných závorkách, ale jsou odlišeny jen kurzívou.

Spojení vokálů

Heterosylabické jen na hranici morfémů; při přejímání slov se mění někdy dvojhlasková skupina v diftong (tj. česky 3 slab. *pirot* - slovensky dvouslabičné, podobně *pieta*, *siesta*, *garderobier*, *hierarchia*....).

V heterosylabické skupině je výslovnost splývavá na švu slov i morfémů, ale vokály ve spisovné výslovnosti rozlišeny: *poistka*, *naučit'*, *mama i ocko*; *kakao*, *kontinuum*, *ceremónia*, *prozaik*; nevzniká dvojhlaska

K tomu, že neexistuje hiátové *j*, viz výše [*rádio*].

Tvrký hlasový začátek

Ráz - skutečná okluziva - je méně častý, tvrdý hlasový začátek je méně výrazný - může být na začátku fonace po pauze, hl. při expresi.

Spojení konsonant + vokál

na švu slov, ev. v kompozit:

Není ráz, souhláska se vyslovuje zněle ([*gautu*, *voknách*, *spáduokna*]).

Spojení v jedné slabice je podobné jako v češtině, pozornost se mu nevěnuje.

Konsonanty

Místem hlavních změn je slabika a důležité je i místo hranic slov a hranic morfémů.

Základní typy změn

asimilace znělosti

asimilace místa a způsobu artikulace

splývání artikulačních fází sousedních hlásek (dn, bm apod.)

splývání hlásek

elize

Výslovnost **psaného v** viz výše.

Znělostní asimilace

- jen zpětná
- probíhá na hranici slov, hranici slovních základů, mezi morfémy

- párové se mění veskrze;
 - v sousedství sonor (i vokálů) : dochází před nimi k sonorizaci na hranici morfémů - slovo+slovo, prefix + základ, předložka + slovo [*chlabvolal, hodzoklamal, viadzráz, tagisto; šéfredaktor, húfl'ud'i*]; je-li slovo synchronně neodvozené, asimilace není - *smer, svah*; výjimky ojedinelé;
 - většinou se uvnitř slova píše předpona s-z ve shodě s tím, jak se znělost vyslovuje - *zmestit'sa, zbierat', skúšat'*, ale i *zliatina, znášat' vajcia*;
 - sufix znělost předcházející části slov nemění (*sobášmi, taktný*), výjimka imperativní *-me* (*plad'me, kubme*);
- Cizí slova** - tak jako domácí.

Zdvojené souhlásky

Není totéž jako souhláska + souhláska, zdvojeně se vyslovuje vždy, jsou-li to stejné nebo velmi podobné souhlásky (i když dvojice vzniká jinou asimilací - *dvadcat' - [dvaccat']*), hlavně uvnitř slova nebo u předložky + slovo; na hranici slov ve vyšším stylu raději dvě plné.

Jako zdvojené (někdy se píše „dlouhé“) se vyslovuje i jinde - *bohatstvo - [bohacctvo]* ap.

Tvrdé - měkké

ve slovenských slovech: měkké se píše *d', t', ň, l'* (s „mäkčeňom“), nebo se kvalita vokálu značí následujícím *ie, ia, iu, i, e*; k vyslovování *de, te, ne* s *-d-* nebo *-d'* viz dále.

Češtině = výslovnost **zadního -n-** (*banka*), **retozubného -m-** (*tramvaj*), ve slovenštině je to spisovné **i při „psaném“ n - klenba**.... Zjednodušování homorgánních skupin souhlásek je možné více než v češtině, např. se běžně spodobují tupé a ostré sykavky a polosykavky - *rozšírit', rozšnuovat', rozčapit'*. Ve výslovnosti vznikají zdvojené tupé sykavky (polosykavky).

Pravopis

Soubor písmen

Podobný jako v češtině: není *ř, ě, ů* - navíc je ale *ä, ô* („o s vokáňom“), *l'*; je i více digrafů - kromě *ch* je to *dz, dž*, v podstatě jsou digrafy také dvojhlásky *ia, ie, iu*, protože jde o jedinou, byť složitější samohlásku (ou mají oba jazyky).

Kvantita se píše tak jako v češtině - tj. nad písmenem odpovídajícím dlouhému vokálu, ev. dlouhé slabikotvorné samohlásce, je *dĺžeň*. Jako dlouhé se hodnotí také diftongy - viz výše. Základní princip užívání písmen ne fonologický - každý foném (tj. hláska rozlišující význam slov) má v podstatě vlastní písmeno jako v češtině.

Výjimky:

Hlásky *d', t', ň, l'* se píší písmeny s 'mäkčeňom', ale pokud za nimi následuje *i, e, ia, ie, iu*, jde také o záznam těchto hlásek.

Psané *de, te, ne, le* se tedy ve slovenštině čte [*d'e, t'e, ňe*] - [*d'edo, t'ekvica, ňenáročná, lekvár*], podobně *di, ti ni, li, dí, tí, ní, lí* (*d'iváctvo, ňičiteľ, ticho, lípa*) - *di, ti, ni, dí, tí, ní* se takto čte i v češtině.

Výjimky - nechte se měkce:

přejatá slova (teprve po plném osvojení se vyslovují „slovensky“, to = čeština),

ve tvarech přídavných jmen, číslovek, přičestí (*krásni, matkiny, jedni, vinní*),

v zájmenech a zájmenných příslovcích *ten, tí, títo, tie, vtedy, teraz*

u tvarů *onen, jeden, vinen, hoden*

u slov s předponou *od-, pred-, nad-* (odíst', predíst', nadíst')

v citoslovcích

Psaní i-y, í-ý

Měkké *i* se píše po: *c, dz, j* + všechny s háčkem

Tvrdé *y* se píše po *g, h, ch, k, d, t, n, l*.

„Obojetné“ jsou *b, p, m, v, f, r, s, z*. Po obojetných se v kořeni slov píše *i* v podobných případech jako v češtině, tj. je tu soubor „vyjmenovaných slov“. V koncovkách se píše „podle vzoru“.

Cizí slova

Jsou ve slovenštině více adaptována než v češtině (*rigorózum, kolízia, milión, inflácia, individuum, inšpicient, šikanácia, patológia, aktívna*).

Velká písmena

Základní funkce velkého písmena jako v češtině, v detailech malé rozdíly.

Interpunkce

Je analogická češtině.

